

ІНІЦІАТИВНА ГРУПА «ПЕРШОГО ГРУДНЯ»: ВЧОРА, СЬОГОДНІ І... ЗАВТРА

Засідання Ініціативної групи «Першого грудня» відбулося 8 листопада 2024 р. під головуванням **Йосипа Зісельса**, українського громадського діяча, співпрезидента ВААДУ та виконавчого віце-президента Конгресу національних громад України. Пропонуємо вашій увазі стислий виклад виступів учасників засідання, присвяченого обговорюванню діяльності групи в умовах російсько-української війни та світової політико-економічної кризи, зосередженому на проблемах духовної згуртованості і моральної цілісності українського суспільства.

Йосип Зісельс, співпрезидент ВААД України, віцепрезидента Конгресу національних громад України у вступній промові наголосив на важливості повернення до основних ідей і принципів, що лежать в основі діяльності Ініціативної групи «Першого грудня», зокрема духовних і моральних цінностей – ідей, які закладали засновники Групи на початку її існування. Зокрема, Й. Зісельс зауважив:

«Ми всі говоримо про те, що ми рухаємося до західної цивілізації, хоча у нас багато є нарікань і зауважень до її реального життя. Але одна справа реальне життя, друга справа на чому стоїть ця цивілізація. Ми вважаємо, що і Канада і США, і Японія навіть, належать до західної цивілізації. І Нова Зеландія, Австралія і деякі інші країни. Серед вчених є консенсус стосовно того, що наріжними каміннями, на яких стоїть західна цивілізація, є юдео-християнська мораль, давньогрецька естетика і римське право. В основі ідеї християнської цивілізації лежать основні книги – Старий Заповіт (Тора) і Євангеліє – з тими цінностями, які там прописані тисячі років тому, і ніхто вже не намагається піддати їх ревізії. Є певна корекція по конфесіях, але в цілому вони дотримуються одного і того ж значення. Так, 10 заповідей, Нагорна проповідь тощо, на моє переконання, лежать в основі багатьох цінностей, які сьогодні Європа вважає своїми. Просто за 2000 років трансформації вони набули певного, навіть секулярного вигляду, що не перекреслює отого потенціалу так званого, «синайського одкровення» і розгалужується в інші питання, які не були передбачені 2000 років тому. Наприклад, права людини – це якраз похідна від декалогу і від нагорної проповіді, а багато інших речей, як наше незадоволення корупцією, олігархатом, – все це порушення певних правил, прописаних в декалозі. Навіть компетентність влади також можна вивести з тих джерел. Такі чесноти, як жертвовність, як наша екологічна свідомість, яка, на жаль, ще не досягла потрібного рівня. Толерантність, мультикультурність, милосердя, заборона смертної кари, доброчинність – це все, на моє переконання, похідні від початкових джерел».

Мирослав Маринівич, філософ, релігієзнавець, публіцист, радник ректора Українського католицького університету у Львові, почав виступ з нагадування за-садничих моментів:

«1 грудня 2011-го року за ініціативи Блаженнішого Любомира Гузара представниками трьох церков – УГКЦ, УПЦ КП і УПЦ МП – була зібрана невелика група публічних осіб, інтелектуалів, на зустріч. Група звернулася із закликом до українського суспільства, аби воно усвідомило пріоритет гуманітарно-духовних цінностей. Ось які тези тоді прозвучали у цьому зверненні українських церков: «Головна причина негараздів прихована в нас самих, в духовній кризі, яка роз'їдає наше суспільство. Джерело суспільних негараздів – не матеріальна, а духовна убогість. Єднання суспільства навколо духовних ідеалів, громадська самоорганізація та взаємна підтримка – найкращий захист в умовах політичних та економічних криз».

Присутні на цій зустрічі громадські особи, а було їх 11 осіб, погодилися з аргументацією церков, і 13 грудня самі виступили з власною декларацією, в якій і проголосили про створення Ініціативної групи «Першого грудня», яка мала сприяти популяризації згаданої візії. Найголовніша цитата з цієї відповіді членів Ініціативної групи: «Ми переконані що всі виразки нашого суспільства є лише проєкціями головної проблеми – замулення нашого духу. Майбутнє України вимагає піднесення гуманітарно-духовних цінностей над короткозорим економічним зиском та політичною доцільністю». Іншими словами, це те, що негідна влада – це екстракт тієї отрути, що накопичилася в нашому суспільному організмі. Якщо лише скинути цю владу, а не змінити систему і не змінитися самим, результат буде невтішний. Буде новий дракон, суспільні міазми і так далі. За правилом Котарбінського, кожна добра справа, яка задумується в межах порочної системи, рано чи пізно цією системою нейтралізується.

Що хочу сказати про ці перші роки існування групи? Серед нас був кардинал Любомир Гузар і тому з орієнтації на нього оці духовні теми звучали дуже природньо у цьому середовищі. Але Любомир Гузар ніколи не зловживав своїм священичим статусом. Тобто мова наших документів завжди була фактично світською. Це не були церковні послання, це були світські послання. Це просто важливо відзначити. Ми також відповідали на запитання, хто ми є. Ми не одинадцятьох українських праведників і не група новітніх мудреців. Ми не видаватимемо сертифікати моральності для тих, хто до нас приєднується і не станемо моралістичною партією України, яка постановить боротися за місця у Верховній раді. Ми також не були утопічними мрійниками, бо не вірили, що нам вдасться духовно оздоровити тих, хто, кажучи образно, «правив бал сатани».

Головним завданням було сформувати групу тих активних людей у суспільстві, які будуватимуть уже нове суспільство. Справжні зміни в суспільстві починаються з духовної трансформації людей: можна запозичити чудові моделі парламентаризму і демократії, але якщо люди в цій державі деградують духовно, ті моделі не спрацюють. Тому головним мандатом групи від самого початку було завдання привертати увагу суспільства до духовних причин наших криз. Ви бачили, напевно, збірку наших перших звернень, яку **Іван Васюник** видав. Ви знайомі з «Українською Хартією вільної людини», яка й досі є нашим головним документом. Наскрізна думка в тих розділах була така: «Особиста відповідальність за своє життя, а отже його успіх, добробут і щастя, нікому не може бути переданою. Ми самі несемо відповідальність за себе».

Мушу сказати що ця точка зору викликала дуже великий спротив, тоді принаймні. Бо очікували рекомендацій, як скинути уряд, як замінити президента, тоді як розмова про мораль виглядала пустою балаканиною. А найбільший спротив тоді викликала думка про відповідальність простих людей. Ну мовляв, відповідальні там, «нагорі», а чого ви до нас, до простих людей?! Ми лише жертви того, що роблять ті, що нагорі. Ну і група це заперечувала, звичайно.

Друга дуже важлива думка Хартії: «Мораль і духовні цінності не можуть бути відкладеними на завтра. Вони завжди потрібні сьогодні». Говорили й про консолідацію народу. Але що важливо: консолідацію ми розуміли як «єдність людей навколо цінностей незалежності та демократії, проголошених 24 серпня і 1 грудня 91-го року». Тобто все-таки єдність заради цінностей, а не проти когось. Мені видається це дуже важливим моментом.

Але треба сказати, що виконувати мандат Групи, тобто утверджувати в Україні пріоритет гуманітарно-духовних цінностей над короткозорими політичними чи економічними розрахунками, виглядає простим завданням лише на перший погляд. Бо говорити мовою цінностей, прикладаючи її до стрімкої зміни політичних декорацій, виявилось дуже непросто. Ми постійно стикалися з небезпекою підмінити мову цінностей політичною мовою. Ми і в майбутньому будемо постійно стикатися з оцією проблемою.

Було би дуже великою втратою, якби ми захопилися і змінили свій мандат говорити мовою цінностей, бо політичних груп є багато, а наша Ініціативна група за своїм мандатом – все-таки унікальна.

Останній момент, який мені хочеться відзначити. Так виглядає, що чи не найслабшим місцем нашої ініціативи вважається в народі брак організаційної мережі «1-го грудня», яка дала б людям відчуття причетності. Тобто ми декларуємо інколи правильні речі, але задекларували і вважали свій обов'язок виконаний, а для людей цього було мало. Фактично, єдине місце на сьогодні в усій Україні, де жевріє увага до документів групи, зокрема до «Української Хартії вільної людини», є Тернопіль, де діє ентузіаст, освітянин **Ігор Ковалик**, який вже 10 років розвиває програму вивчення Хартії у школах Тернопільщини. Але це унікальний момент.

Загалом Група існує. Можна говорити про ефективність її впливу, можна ставити під сумнів цю ефективність, можна говорити про розчарування. Але я певен, що були й певні заслуги. Бо головний мандат – це мова цінностей».

Олександра Матвійчук, українська правозахисниця, голова організації «Центр громадянських свобод»:

«Я можу тільки поділитися своїм враженням від перших років існування «Групи Першого грудня». Для мене роль Групи полягала в тому, що вона мала виконувати і виконувала роль такого собі морального камертону в українському суспільстві. І в критичні моменти давала якісь орієнтири ціннісні. І я нормально сприймала, що немає мережі і немає якогось, як у нас кажуть, фолоу-апу, тому що роль Групи, на мою думку, була саме цим моральним камертоном».

Олександра Гнатюк, докторка наук (габілітована), польська дослідниця в галузі українознавства, голова Товариства промоції української культури в Польщі та польської в Україні:

«Метафора морального камертону, звичайно, найкраще резонує і найбільше відповідає Мандату. А наскільки це резонує в суспільстві? Ніхто не проводив опитувань, але мені здається, що загалом суспільство досить байдуже до будь-яких звернень. Тому не доводиться розраховувати на якийсь великий вплив звернень Групи. Наскільки Ініціативна група здатна перетворювати суспільство і чи станеться чудо перетворення – це запитання, швидше за все, риторичне. Такі ініціативи є одиничними і мають здатність перетворювати тільки тих, хто до цього готовий. А як зробити, щоб більше людей було готових, важко сказати. Поки що це виглядає як чергова метафора Мойсея в пустелі».

Євген Захаров, правозахисник, директор Харківської правозахисної групи, журналіст: «Зараз у нас великий тягар – війна. Власне кажучи, ті хто створював групу «Першого грудня», не передбачали, що буде така війна. І це не відображається в основних документах та в діяльності групи до початку війни. Це перше, що я хочу зазначити. У нас було обговорення того, чи змінилися цінності Української хартії вільної людини під час війни, і навіть воно було публічним. Що змінилося, що має змінитися, що має лишитися. У нас були правильні міркування, але це – перегляд основних засад групи. У ракурсі того, що йде смертельна війна, метою якої є знищення української держави і всіх, хто її підтримує,

мабуть, це завдання ми б мали взяти собі за таку проблему, над якою треба думати, можливо, саме з погляду цінностей. Про це треба думати і висловлюватись. А деякі речі, про які є в духовних засадах і моральних засадах Групи на сьогодні, можна сказати, пішли геть, їх немає.

Зараз у суспільній свідомості панує ненависть, зовсім немає терпимості і ті фрагменти Хартії, де йдеться про ставлення до російської культури, до російської мови, до російської мови в Україні, сьогодні зовсім не сприймаються лівовою частиною українців – це перше.

Друге – та ненависть, що панує нині, я думаю, суперечить тим цінностям, на яких Група базується. І це мало би бути тим, про що група має міркувати, і про що вона має говорити. Більше, ніж вона каже про це, бо у нас не було таких публічних міркувань на цю тему.

Третє, що я хочу сказати, стосується того, з чого Група починала. В основних документах Групи і в «Українській Хартії вільної людини» відчувається те, що я вважаю одним з наших великих недоліків – як української нації, як всього українського народу. Це нелюбов до багатих людей і переконання, що багатство і стремління до багатства – це взагалі погано. Це те, що наше життя робить гіршим, а не кращим. Я вважаю, що це переконання є по суті радянським, воно було одним із результатів радянської системи виховання і радянської ідеології. Воно лишило дуже серйозні негативні результати. І це одна з тих причин, які не дають нам змоги розвиватися. У нас немає поваги до права власності, немає поваги до людей, які зробили великі капітали. Ми говоримо тільки про те, які вони крадії, які вони шахраї і так далі. І не розуміємо в цілому позитивних речей, які стоять за цим. Ми не хочемо розуміти, що люди, які в таких тяжких умовах все ж таки займаються виробництвом і створюють великі капітали, що вони в принципі просують країну і суспільство в цілому на краще. Хоча я чудово розумію деякі негативні, так би мовити, моменти, які з цим пов'язані, проте такі люди у нас зовсім не цінуються.

І це проглядається і в «Українській хартії вільної людини». Там є певні речі, але Хартія не враховує того, що швидкий старт України і її серйозний розвиток, такий, що поставить її поруч з першими країнами світу, можливий тільки на основі розвитку великого капіталу в країні. Також середнього класу і середнього капіталу. Та й взагалі проблема зміни ставлення, як ми кажемо, «простих» людей до цього – це є одна з великих проблем України, якою Група зовсім не займається. Колись **Всеволод Речицький** написав велику статтю, яка мала назву «Фатум поміркованості». Це все елементи того фатуму і я вважаю, що нам треба думати серйозно на цю тему і включити в духовну основу роботи групи ці питання».

Ярослав Яцків, академік НАН України:

«Я погоджуюсь що Група – це певний моральний камертон суспільства. Тут є і плюс, і мінус, знаю по собі. Через те, що я – член Групи, я відчуваю відповідальність за свої дії і мушу мати оту поміркованість, про яку говорив **Євген Захаров**.

Ініціативна група виконує свою місію. Чи вдячна ця робота і чи ми маємо відгук суспільства – тут у мене повне незадоволення. Скажу відверто, що я не трачу багато часу на роботу Ініціативної групи, але все-таки намагаюся всюди, де можу, підкреслити її роль і значення для України, для суспільства в різні епохи. Ну наприклад, я говорив про Групу і 25-го жовтня, коли виступав **Валентин Бадрак** в Головній астрономічній обсерваторії, презентуючи книгу «Російська війна проти України», і вчора, 7 листопада, на «Радіо Свобода», де була досить серйозна розмова про Крим.

У журналі «Світогляд» (№6 за 2024 р.) в рубриці «Від головного редактора» я даю посилання на звернення Групи про план перемоги України в російсько-українській війні. Оскільки ми члени Групи, то кожен з нас мусить якимось чином задовольняти попит суспільства, але ми не маємо якогось комунікаційного джерела. Ми могли би, якби в нас був час. Наприклад, телеканал «Апостроф» готовий виділити нам скільки завгодно часу для того, щоби ми вели свої передачі. Але це величезна робота, яку я не знаю, хто зможе робити. Отже, за характером я потребую правди в суспільстві, якої немає. Але є вимога правди і справедливості. Я маю право сказати, що моральність і духовність – це вічне, а справедливість і правда – це те, що потрібне Україні зараз.

Ну, і нарешті. Може, зараз і не час, бо війна, але хочу зазначити, що потрібна ротація членів Групи. Ми цього якось не продумали, не запланували. У нас іде спонтанно до вибору людей в робочу групу. Може, це не так нагально – там якихось два виборних строки, – але ротація необхідна.

Взагалі, я радий, що маю можливість бути серед вас усіх – унікальних людей – і деколи ділитись своїми думками. Я не так багато зробив за цей час. Я був автором проєкту тільки одного звернення, що дуже мало. Напевно, кожен з нас відчуває якусь таку провину, що ми десь не допрацьовуємо. Я це відчуваю».

Олександра Гнатюк, польська дослідниця в галузі українознавства, перекладачка та популяризаторка української літератури, співробітниця НУ «Києво-Могилянська Академія»:

«Я добре розумію роль камертона, а з іншого боку – це невдячна роль, бо коли звучать гармати, коли щоденні обстріли, камертона просто можна і не почути. І це величезна проблема. Тобто якщо прочитувати навіть «Хартію вільної людини» зараз, в умовах війни, то виглядає так, що варто було би подумати над певними змінами. Я не кажу, що це універсальний текст на всі часи. Коли сьогодні прочитуємо цей текст, ми розуміємо, що він написаний в певних конкретних обставинах і не зовсім відповідає сучасним подіям. Ніхто не скасовує заповіді про любов до ближнього, але ми маємо також розуміти, що сьогоднішня ненависть не є вадю чи недоліком українців як таких. Ненависть виросла з цієї війни».

Володимир Єрмоленко, кандидат філософських наук, есеїст, перекладач, доктор політичних студій:

«У мене дві тези і вони, здається, засадничі. Теза номер один – ми опинилися між двома ціннісними системами. Перша ціннісна система – це авторитарна, тоталітарна російська, китайська, яка завгодно. І ця ціннісна система будується на ідеї пожертвування індивіда, тобто індивід не має значення. За цією системою людське життя не має значення, треба все принести в жертву якомусь великому колективному тілу.

А є друга, протилежна ціннісна система, і вона все більше поширюється на Заході. Вона стверджує, що тільки індивід має значення. Колектив не має значення, і це навіть відображається в ціннісних дослідженнях. Перед війною це було популярне референсі до світового дослідження цінностей. Мене хвилювало ще тоді, що фактично піком

західних ліберальних цінностей було покладено самовираження. Де в чому ці концепції говорили про те, що колективізм, спільнота – це погано, а індивідуалізм – це добре. На мою думку, особистість може відбутися як особистість, тільки якщо вона прагне чогось більшого. Тобто тут прочитується ідея служіння. Мені здається, що в «Хартії вільної людини» ця теза є. Але водночас ця ідея служіння має передбачати збереження особистості як особистості. У цьому і є парадокс.

Українська тема – це ціннісна універсальна тема. Це не тільки війна за нашу ідентичність, за нашу незалежність, що, звичайно, дуже важливо. Це також війна за те, якою буде людина в ХХІ-му столітті. Не факт, що Україна вирішує цю дилему, але дилема є і якраз між колективізмом і індивідуалізмом. Дилема в пошуку балансу між особистістю і спільнотою. Це моя перша теза.

Друга теза: я хотів би сказати, що з обранням Трампа ми вже бачимо, що в сучасному суспільстві цінностей свободи все менше. «Хартія вільної людини» писалася ще в епоху, коли в світі все таки домінували ідеї демократії, цінності свободи. І нам здавалося, що треба трохи протриматися, і весь вільний світ зараз вступиться за нас і нас захистить. Так от, вільного світу вже нема. Свобода не є зараз сильнішою за авторитаризм. Свобода все більше стає слабкішою. Але в цьому сенсі мені здається, що ДНК Групи пов'язане з українським дисидентським рухом. Я так це відчуваю, для мене – це головна цінність долучення до цієї традиції. Дисидентський рух знову актуальний. Мені здається, такі універсальні речі дуже потрібні.

Ярослав Яцків:

Пане Йосипе! Шановні колеги!

Я був би радий, якби ви підготували інформацію про зустріч з трибуни ініціативної групи «Першого грудня». Я би в 6-му номері «Світогляду» подав інформацію про засадничі короткі виступи, хто що сказав і як сказав. Якщо ви вважаєте це доцільним, у мене є така можливість. Дякую.

Йосип Зісельс:

Пане Ярославе, я дуже дякую Вам від імені групи за таку пропозицію. Ми вже не один раз публікували наші матеріали у Вашому часописі. Ми говоримо про духовні і моральні засади – це вічні питання. Я Вам надішлю запис цієї зустрічі. Якщо члени групи не будуть проти – друкуйте. Ще раз усім дякую. До побачення. ■